

OD DONACIJE JAJNE ĆELIJE DO DONACIJE MITOHONDRIJA IMA LI TU RIZIKA?

UREDNIK:
PROF. DR NEBOJŠA RADUNOVIĆ

BEOGRAD • 2019

UDRUŽENJE
ZA HUMANU
REPRODUKCIJU
SRBIJE

IZDAVAČI
Novi Astakos
Udruženje za humanu
reprodukciju Srbije

PRIPREMA I ŠTAMPA
Predrag M. Popović

ŠTAMPA
Calgraph, Beograd

TIRAŽ
150 primeraka

ISBN 978-86-88525-17-6

OD DONACIJE JAJNE ĆELIJE DO DONACIJE MITOHONDRIJA IMA LI TU RIZIKA?

UREDNIK

Prof. dr Nebojša Radunović

BEOGRAD, 2019.

LISTA AUTORA

Basak Balaban

American Hospital, Istanbul, TURKEY

Snežana Rakić

GAK "Narodni front" Beograd, SERBIA

Gordana Bjelobrk

Republički zavod za statistiku Srbije, Beograd, SERBIA

Mirjana Rašević

Institut društvenih nauka, Beograd, SERBIA

Thomas Ebner

Kepler Universitätsklinikum GmbH, Linz, AUSTRIA

Katarina Sedlecky

Institut za zdravstvenu zaštitu majke i deteta Srbije
„Dr Vukan Čupić“, Novi Beograd, SERBIA

Sandra Jovanović

Šansa za roditeljstvo, Beograd, SERBIA

Svetlana Spremović Rađenović

Institut za ginekologiju i akušerstvo KCS, Beograd, SERBIA

Đuro Macut

Medicinski fakultet, Beograd, SERBIA

Aleksandar Stefanović

Institut za ginekologiju i akušerstvo KCS, Beograd, SERBIA

Nebojša Marković

SPEBO Medical, Leskovac, SERBIA

Aleksandra Trninić Pjević

GAK Novi Sad, Novi Sad, SERBIA

Jelena Martinović Bouriel

Hospital Antoine Béclère, Clamart, FRANCE

Snežana Vidaković

Institut za ginekologiju i akušerstvo KCS, Beograd, SERBIA

Biljana Popović Todorović

Centre for Reproductive Medicine, Brussel, BELGIUM

Veljko Vlasisavljević

IVF Adria Consulting, Maribor, SLOVENIA

Ivan Tulić

Institut za ginekologiju i akušerstvo KCS, Beograd, SERBIA

Claus Yding Andersen

University Hospital of Copenhagen, Copenhagen, DENMARK

SADRŽAJ

DA LI IMA POMAKA U KVALITETU ZAŠTITE SEKSUALNOG I REPRODUKTIVNOG ZDRAVLJA MLADIH U SRBIJI? Mirjana Rašević, Katarina Sedlecki.	11	DA LI OPERACIJE NA JAJNIKU UTIČU NA SMANJENJE OVARIJALNE REZERVE Ivan Tulić, Lidija Tulić	53
EVIDENCE FOR GENETIC SIGNATURE OF ADENOMYOSIS / ENDOMETRIOSIS: FIRST REPORT OF ADENOMYOSIS IN MONOZYGOTIC TWIN FETUSES Jelena Martinovic-Bouriel	16	KLJUČNI POKAZATELJI USPJEŠNOSTI KLINIČKOG POSTUPKA U POSTUPKU MEDICINSKI PODPOMOGNUTE OPLODNJE CLINICAL KEY PERFORMANCE INDICATORS IN ASSISTED REPRODUCTIVE TECHNIQUES Veljko Vlaisavljević	57
DEMOGRAFSKI IZAZOVI U REPUBLICI SRBIJI Gordana Bjelobrk	17	PERFORMANCE INDICATORS FOR ASSISTED REPRODUCTION TECHNOLOGY (ART) LABORATORIES Basak Balaban	61
NEW ASPECTS OF OOCYTE ACTIVATION Thomas Ebner	21	PREZENTACIJA MASTER PROGRAMA ZA EDUKACIJU EMBRIOLOGA NA UNIVERZITETU U NOVOM SADU Aleksandra Trinić Pjević	63
IVF LAB – QUALITY CONTROL Thomas Ebner	22	KADA, KOME I PO KAKVIM KRITERIJUMIMA PREDLOŽITI DONACIJU OOCITA Svetlana Spremović Radjenović	66
OČUVANJE PLODNOSTI KOD ONKOLOŠKIH PACIJENATA Aleksandar Stefanović	23	OOCYTE VITRIFICATION FOR ELECTIVE FERTILITY PRESERVATION Biljana Popovic-Todorovic	69
PREZERVACIJA FERTILITETA KOD PACIJENTKINJA SA CA DOJKE Snežana Vidaković	27	VIDEOHISTEROSKOPIJA - MINIMALNO INVAZIVNA METODA U DIJAGNOSTICI I LEČENJU INFERTILITETA Nebojša Marković	73
OVARIAN CRYOPRESERVATION AND CLINICAL OPPORTUNITIES Claus Yding Andersen	40	UTICAJ RAZLIČITIH NAČINA KONCEPCIJE NA PERINATALNI ISHOD TRUDNOĆA NAKON IVFET Snezana Rakic	78
DONACIJA – POTREBE PACIJENATA U SRBIJI Sandra Jovanović	41	PRILOZI	81
ISKUSTVA SA HPV VAKCINOM U SVETU I KOD NAS Katarina Sedlecki	46		
HORMON ZAVISNI KARCINOMI ENDOMETRIJUMA – ENDOKRINE KARAKTERISTIKE Đuro Macut, Dušan Ilić, Katarina Stefanović, Aleksandar Stefanović	50		

UVODNA PREDAVANJA

DA LI IMA POMAKA U KVALITETU ZAŠTITE SEKSUALNOG I REPRODUKTIVNOG ZDRAVLJA MLADIH U SRBIJI?

MIRJANA RAŠEVIĆ¹, KATARINA SEDLECKI²

¹ Institut društvenih nauka, Beograd, Srbija; ² Institut za zdravstvenu zaštitu majke i deteta Srbije „Dr Vukan Čupić“, Beograd, Srbija

Prilagođavanje zdravstvenih službi potrebama mladih vezano za seksualno i reproduktivno ponašanje kroz razvoj savetovališta u domovima zdravlja jedan je od osnovnih predušlova zaštite reproduktivnog zdravlja adolescenata u Srbiji. To je značajno, jer je u porastu seksualna aktivnost i učestalo je rizično ponašanje mladih koje ugrožava njihovo reproduktivno zdravlje (1, 2).

Istovremeno mladima u Srbiji nedostaju odgovarajuća znanja i veštine (3, 4). Očuvanje i unapređenje stanja reproduktivnog sistema, njegovih funkcija i procesa u populaciji mladih ima jasne zdravstvene i demografske dobrobiti (5, 6).

Model savetovališta za mlade u Srbiji prvo je osmišljen u oblasti zaštite seksualnog i reproduktivnog zdravlja 1999. godine. Zasniva se na multidisciplinarnom pristupu i angažovanju pedijataru, kao izabranih lekara adolescenata, ginekologa i psihologa, kao i specijalista socijalne medicine, medicinskih sestara, socijalnih radnika i drugih profila zdravstvenih radnika prema potrebama i mogućnostima lokalne zajednice.

Zamišljeno je da mladi budu uključeni u rad savetovališta kao vršnjački edukatori. Planirano je da se omladina edukuje kroz grupni zdravstveno-vaspitni rad i da na interaktivan način dobije znanja i veštine bitne za očuvanje reproduktivnog zdravlja, kao i da razvije pozitivan i tolerantan odnos prema sopstvenoj i tuđoj seksualnosti i različitim seksualnim orijentacijama. U savetovalištimu mladima treba da bude omogućeno i individualno savetovanje sa pedijatrom, ginekologom i psihologom, pregledi, dobijanje kontracepcije i eventualno ispitivanje i lečenje polno prenosivih infekcija (7).

U prvoj deceniji 21. veka, savetovališta za mlade su osnovana u 40 opština Srbije, uključujući i sve opštine u Beogradu. Savetovališta za mlade podržana su u Strategiji podsticanja rađanja koju je usvojila Vlada Republike Srbije 2018. i Nacionalnom programu očuvanja i unapređenja seksualnog i reproduktivnog zdravlja građana Republike Srbije iz 2017. godine. Razvoj ovih savetovališta je važna pretpostavka ostvarivanja *Dobrog zdravlja*, 3. cilja od ukupno 17 Ciljeva održivog razvoja Ujedinjenih nacija, odnosno direktno 7. potcilja 3. cilja koji podrazumeva da se do 2030. obezbedi univerzalan pristup zdravstvenim servisima koji pružaju zaštitu reproduktivnog zdravlja.

CILJ I METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Unapređenje dostupnosti i kvaliteta rada savetovališta za reproduktivno zdravlje mladih u domovima zdravlja sa užeg područja Beograda kroz identifikovanje primenjivih, ekonomski prihvatljivih i održivih mera predstavljalo je osnovni cilj istraživanja. Otuda su u istraživačkom fokusu bili domovi zdravlja opština Voždovac, Vračar, Zvezdara, Zemun, Novi Beograd, Palilula, Rakovica, Savski Venac, Stari Grad i Čukarica. Istraživanje je sprovedeno od marta do septembra 2019. godine.

Prepreke za rad savetovališta, odnosno povećanje dostupnosti i poboljšanje kvaliteta rada savetovališta za reproduktivno zdravlje mladih svim potencijalnim korisnicima, uključujući i posebno osetljive grupe, su identifikovane kroz:

- intervju sa rukovodiocima doma zdravlja i dispanzera za zdravstvenu zaštitu žena, dece i omladine;
- strukturisani razgovor sa članovima stručnog tima savetovališta;
- utvrđivanje mišljenja korisnika usluga u fokus grupi.

Stepen razvijenosti savetovališta utvrđen je upoređivanjem sa početnim modelom savetovališta u pogledu prostorne i kadrovske organizacije, opremljenosti savetovališta, zastupljenosti različitih sadržaja rada i dinamike rada. Za procenu kvaliteta rada i prijateljskog pristupa mladima savetovališta za seksualno i reproduktivno zdravlje mladih korišćeni su kriterijumi koje je definisala Svetska zdravstvena organizacija, a koji od savetovališta očekuju da su u odnosu na mlade: pristupačna, prihvatljiva, odgovarajuća, pravična, delotvorna, sa aktivnim učešćem mladih, da pacijentima obezbeđuju privatnost i poverljivost, da pružaju što više vrsta zdravstvenih usluga u okruženju koje je prihvatljivo mladima, a da zdravstveni radnici imaju prijateljski pristup i da su obučeni za rad u savetovalištu za mlade.

REZULTATI

Stepen razvijenosti savetovališta za reproduktivno zdravlje mladih u domovima zdravlja

Prostor savetovališta

Savetovališta za reproduktivno zdravlje mladih ne postoje u opštinama Novi Beograd, Zvezdara, Vračar i Palilula. U osta-

lim opštinama savetovališta za reproduktivno zdravlje mladih postoje, ali u odnosu na početni model nisu potpuno razvijena.

Savetovalište za mlade Doma zdravlja Voždovac smešteno je u prostoru Školskog dispanzera u ogranku „Šumice“. Sastoji se od jedne prostorije koja služi za grupni zdravstveno-vaspitni rad.

U Zemunu se Savetovalište nalazi u posebnoj zgradi i na izdvojenoj lokaciji u odnosu na glavnu zgradu Doma zdravlja Zemun. Prostor je adekvatne veličine, broja i rasporeda prostorija. Edukativnih materijala u vidu postera, brošura ili filmova relevantnih za zaštitu reproduktivnog zdravlja mladih, međutim, nema.

Dom zdravlja Rakovica nema poseban prostor koji je namenjen Savetovalištu za mlade. No, ono se promovise putem postera u Školskom dispanzeru.

U Domu zdravlja „Savski venac“ Savetovalište za mlade je smešteno u prostor Školskog dispanzera i u zasebnoj je zgradi, odvojenoj od ostalih službi Doma zdravlja. Nalazi se na trećem spratu, ali je na ulazu u prizemlju označeno kao „Juvenilna ginekologija“, a ne „Savetovalište za mlade“. Prostor pruža mogućnost realizovanja svih sadržaja predviđenih primarnim modelom savetovališta za mlade i relativno je pristupačne lokacije, mada nedostupan mladima sa invaliditetom, jer ta zgrada nema lift.

U domu zdravlja Stari grad Savetovalište se nalazi u odvojenom prostoru i teritorijalno je povezano sa Školskim dispanzerom. Prostor je adekvatne veličine, broja i rasporeda prostorija, oblepljen posterima i prilagođen mladima.

Savetovalište za mlade Doma zdravlja „Dr Simo Milošević“ Čukarica je smešteno u prostoru koji ne pripada ni jednoj službi, a nalazi se pored Službe za stomatološku zdravstvenu zaštitu. Prostor omogućava grupni zdravstveno-vaspitni rad, a u izvesnoj meri i individualno savetovanje. Unutrašnjost tog prostora ima na zidovima postere, uključujući i teme koje se odnose na zaštitu reproduktivnog zdravlja. Prostor Savetovališta nije posebno označen, ali stručni tim tvrdi da mladi nemaju problema da ih nađu.

Kadar

U Savetovalištu za mlade u Domu zdravlja Voždovac niko se ne bavi specifično zaštitom seksualnog i reproduktivnog zdravlja mladih, a kada je potrebno devojke se na ginekološki pregled upućuju u Institut za zdravstvenu zaštitu majke i deteta Srbije „Dr Vukan Čupić“. Jedan pedijatar je edukovan za grupni rad sa mladima u oblasti zaštite seksualnog i reproduktivnog zdravlja.

U Savetovalištu za mlade Doma zdravlja Zemun svakodnevno rade dva psihologa, socijalni radnik, defektolog i medicinske sestre, a jednom nedeljno pedijatar i psihijatar. Osoblje Savetovališta nije posebno edukovano za rad u oblasti zaštite reproduktivnog zdravlja mladih. Kada je potrebno, devojke se na ginekološki pregled upućuju u Institut za zdravstvenu zaštitu majke i deteta Srbije „Dr Vukan Čupić“.

Multidisciplinarni tim koji je angažovan u radu s mladima u Domu zdravlja Rakovica čine pedijatri, ginekolog, psi-

holog, specijalista socijalne medicine, lekar zaposlen u Školskom dispanzeru, socijalni radnik i glavna sestra Pedijatrije. Samo je ginekolog posebno edukovan za rad sa mladima u sferi zaštite seksualnog i reproduktivnog zdravlja. Drugi članovi tima su svesni da im je edukacija ovog tipa potrebna.

U Domu zdravlja „Savski venac“ član stručnog tima Savetovališta za mlade koji se bavi zaštitom seksualnog i reproduktivnog zdravlja mladih je jedan ginekolog koji je posebno edukovan za rad sa mladima.

U rad Savetovališta za mlade Doma zdravlja Stari grad uključena su sva četiri pedijatra Školskog dispanzera, ginekolog, psiholog i logoped. Pedijatri i ginekolog su posebno edukovani za rad u oblasti zaštite reproduktivnog zdravlja mladih. Uloga medicinskih sestara nije adekvatno prepoznata. Ona je formalne prirode. Podrška vršnjačkih edukatora ne postoji.

U Domu zdravlja „Dr Simo Milošević“ Čukarica stručni tim Savetovališta za mlade čine lekar na specijalizaciji pedijatrije, psiholog i medicinska sestra. Stručni tim je edukovan za grupni rad sa mladima u oblasti zaštite seksualnog i reproduktivnog zdravlja. Ginekolog nije deo stručnog tima.

Oprema

Savetovalište za mlade Doma zdravlja Voždovac adekvatno je opremljeno za grupni rad, ali ne i za individualno savetovanje sa pedijatrom i ginekološke preglede. Postoji adekvatna opremljenost za individualno savetovanje sa psihologom.

U Zemunu savetovalište je adekvatno opremljeno za individualni rad, ali nije potpuno opremljeno za grupni rad i nema ginekološku ordinaciju.

Dom zdravlja Rakovica nema poseban prostor koji je namenjen Savetovalištu za mlade. Ipak, u Domu zdravlja postoji oprema za grupni rad, a individualni rad sa mladima koji se leče u tom domu zdravlja odvija se u ordinacijama pedijatara i ginekologa.

U Domu zdravlja „Savski venac“ Savetovalište za mlade je adekvatno opremljeno za grupni i individualni rad sa mladima, a ima i dobro opremljenu ginekološku ordinaciju.

Savetovalište za mlade Doma zdravlja Stari grad ima odgovarajuću opremu za grupni i individualni rad sa mladima, kao i potpuno opremljenu ginekološku ordinaciju sa ultrazvučnim aparatom.

Savetovalište za mlade Doma zdravlja „Dr Simo Milošević“ Čukarica poseduje opremu za grupni rad, ali ne i za individualno savetovanje i ginekološke preglede.

Sadržaj rada

Savetovalište za mlade u Domu zdravlja Voždovac sprovodi grupni zdravstveno-vaspitni rad u vidu jednodnevnih radionica za učenike pet srednjih škola koje se nalaze na teritoriji opštine Voždovac. Edukacijom je obuhvaćeno više tema iz oblasti seksualnog i reproduktivnog zdravlja, ali i nekih drugih, poput zdravih navika u ishrani, mentalnog zdravlja, prevencije zloupotrebe psihoaktivnih supstanci i vršnjačkog nasilja. U radu u oblasti zaštite reproduktivnog zdravlja, stručni tim koristi priručnike zasnovane na početnom

modelu savetovališta za reproduktivno zdravlje mladih. Individualno savetovanje se ne obavlja u prostoru Savetovališta za mlade, već u ordinacijama pedijataru, prema dogovoru. Ginekolozi nisu uključeni u individualno savetovanje mladih. Psiholog u savetovalištu za mlade radi petkom, ali se bavi svim problemima adolescenata, uključujući i one koji se odnose na seksualno i reproduktivno zdravlje.

Tim Savetovališta za mlade Doma zdravlja Zemun sprovodi grupni zdravstveno-vaspiti rad tako što se posećuju osnovne i srednje škole na teritoriji opštine Zemun kojih ima više od trideset. Pri tom se organizuje četiri do pet predavanja na određenu temu, a po završenom predavanju, učenici biraju jednu od tri ponuđene paralelne radionice u kojoj će aktivno učestvovati. Individualno savetovanje vezano za zaštitu seksualnog i reproduktivnog zdravlja mladih nije razvijeno.

Dom zdravlja Rakovica organizuje jednodnevni grupni rad sa učenicima završnih razreda 10 osnovnih škola i učenicima četiri srednje škole sa teritorije opštine jednom nedeljno, po ugledu na odgovarajući deo modela koji je razvio Institut za zdravstvenu zaštitu majke i deteta Srbije „Dr Vukan Čupić“. Individualno savetovanje mladih se ne odvija.

U Domu zdravlja „Savski venac“ ne održava se grupni zdravstveno vaspiti rad. U individualnom radu posvećenom zaštiti seksualnog i reproduktivnog zdravlja mladih učestvuje samo jedan ginekolog dva puta nedeljno (ponedeljak i sreda) po pola radnog vremena, a tokom letnja četiri meseca ginekolog ne dolazi u Školski dispanzer, već mlade prima u Službi za zdravstvenu zaštitu žena.

U Domu zdravlja Stari grad ne sprovodi se grupni zdravstveno-vaspiti rad. Edukativne aktivnosti se sporadično odvijaju u školama, izvodi ih pedijatar bez prisustva ginekologa. Akcenat je na individualnom radu sa mladima oba pola vezanom za zaštitu reproduktivnog zdravlja. Mladi dolaze kao klijenti kod izabranog pedijatra u školski dispanzer u toku njegovog redovnog radnog vremena. Pedijatar po potrebi uključuje ginekologa (za oko 40 pacijenata mesečno) i/ili psihologa iz Doma zdravlja koji rade sa mladima jednog, unapred određenog dana u sedmici.

U Domu zdravlja „Dr Simo Milošević“ Čukarica grupni zdravstveno-vaspiti rad se odvija jednom do dva puta mesečno na interaktivan način i traje dva dana. Obuhvaćeno je više tema iz oblasti seksualnog i reproduktivnog zdravlja, a uključene su i radionice o zdravim navikama u ishrani i prevenciji zloupotrebe psihoaktivnih supstanci. U radu u oblasti zaštite reproduktivnog zdravlja, stručni tim koristi priručnike zasnovane na početnom modelu savetovališta za reproduktivno zdravlje mladih. Individualno savetovanje sporadično obavlja samo psiholog, koji se više bavi mentalnim poremećajima i problemima u školi.

Dinamika rada savetovališta za mlade u oblasti zaštite seksualnog i reproduktivnog zdravlja

Savetovalište za mlade u Domu zdravlja Voždovac se bavi zaštitom seksualnog i reproduktivnog zdravlja mladih kroz

organizovanje jednodnevnog grupnog zdravstveno-vaspiti radnog rada 10 - 11 puta godišnje.

Savetovalište za mlade Doma zdravlja Zemun se ne bavi zaštitom seksualnog i reproduktivnog zdravlja mladih osim putem predavanja koja se organizuju u školama na teritoriji opštine Zemun. Individualno savetovanje mladih u toj oblasti sporadično obavljaju psiholozi iz savetovališta.

U Domu zdravlja Rakovica se edukacija mladih za zaštitu seksualnog i reproduktivnog zdravlja organizuje jednom nedeljno, a individualno savetovanje pedijatri i ginekolozi pružaju u svojim ordinacijama u okviru redovnog radnog vremena.

Zaštitu seksualnog i reproduktivnog zdravlja mladih u Domu zdravlja „Savski venac“ pruža jedan ginekolog dva puta nedeljno (ponedeljak i sreda) po pola radnog vremena, a tokom letnja četiri meseca ginekolog ne dolazi u Školski dispanzer, već mlade prima u Službi za zdravstvenu zaštitu žena.

U Domu zdravlja Stari grad ginekolog radi u savetovalištu za mlade jedan dan nedeljno, a pedijatri usluge individualnog savetovanja pružaju u svojim ordinacijama u školskom dispanzeru svakog dana.

Grupni zdravstveno-vaspiti rad u obliku dvodnevnih radionica koje se izvode jednom do dva puta mesečno je jedini oblik bavljenja zaštitom seksualnog i reproduktivnog zdravlja Savetovališta za mlade Doma zdravlja „Dr Simo Milošević“.

Kvalitet rada i prijateljskog pristupa mladima savetovališta za reproduktivno zdravlje mladih

Individualno savetovanje i ginekološki pregled sa prepisivanjem kontracepcije i ispitivanjem i lečenjem polno prenosivih infekcija u okviru savetovališta su mladima omogućeni samo u domovima zdravlja Stari grad i Savski venac. Ta savetovališta se mogu oceniti kao pravična, prihvatljiva i efikasna, sa stručnim timovima koji su edukovani za rad sa mladima. Savetovalište za mlade Doma zdravlja Savski venac nije pristupačno mladima sa invaliditetom, jer se nalazi na trećem spratu u zgradi bez lifta, a nije ni označeno na odgovarajući način. Pored toga, nedostaci oba savetovališta su da ne obezbeđuju besplatne kondome mladima i ne omogućavaju aktivno učešće mladih u planiranju, realizovanju i evaluaciji aktivnosti savetovališta. S druge strane, savetovališta ispunjavaju najvažnije uslove da bi bila prihvatljiva mladima – pružaju im osećanje privatnosti i ulivaju sigurnost da će razgovor sa zdravstvenim radnikom ostati „u poverenju“.

U razgovoru s mladima u fokus grupama opšti utisak je da oni imaju veliku potrebu za aktivnostima na zaštiti seksualnog i reproduktivnog zdravlja, kako na poboljšanju odgovarajućeg znanja, tako i na dobijanju potrebnog saveta, pregleda ili kontracepcije. Trenutno mladi informacije traže na internetu ili od starije drugarice, sestre, brata, rođaka, a ređe od roditelja. Savet i pomoć ne očekuju od svojih profesora, niti od zdravstvenog radnika. Većina mladih u fokus grupama smatra da je grupni zdravstveno-vaspiti rad koristan i da je najbolje da se obavlja u školi i u savetovalištu

za mlade, a da u njegovoj realizaciji učestvuju zdravstveni radnici i vršnjački edukatori. Njihovo većinsko mišljenje je da mladi ne žele da traže savet i pregled u službama za odrasle, a pogotovo u službi za zdravstvenu zaštitu žena, već u savetovalištim za mlade pri domovima zdravlja ili u zasebnom prostoru, odnosno centru za mlade.

Izazovi i mogućnosti za povećanje dostupnosti i poboljšanje kvaliteta rada savetovališta za reproduktivno zdravlje mladih

Tokom realizovanja istraživanja utvrđeno je da savetovališta za reproduktivno zdravlje mladih ne rade u četiri doma zdravlja (Vračar, Zvezdara, Novi Beograd i Palilula), a da u ostalim domovima zdravlja funkcionišu delimično. Prepreke za rad, odnosno povećanje dostupnosti i poboljšanje kvaliteta rada savetovališta za reproduktivno zdravlje mladih svim potencijalnim korisnicima, uključujući i posebno osetljive grupe, zajedničke su za sva savetovališta i mogu se podeliti u nekoliko grupa.

Pravno određenje – strukturne promene

U vreme izrade modela savetovališta za reproduktivno zdravlje mladih postojao je koncept „školskog lekara“, koji je podrazumevao da svi učenici jedne škole imaju istog lekara – pedijatra. U okviru reforme zdravstvenog sistema usvojen je koncept „izabranog lekara“ što je rezultovalo da učenici jedne škole imaju različite lekare u istom ili različitim domovima zdravlja. Na taj način, lekar pedijatar iz savetovališta za mlade više ne može da pruža i evidentira usluge grupnog zdravstveno-vaspitnog rada i individualnog savetovanja za sve potencijalne korisnike, već samo za one kojima je izabrani lekar. Dodatno, usluge ginekologa u savetovalištu za reproduktivno zdravlje mladih ne mogu da se prikažu kao rad ginekologa, već se te usluge prikazuju kao rad u okviru školskog dispanzera.

Druga važna prepreka za rad i razvoj savetovališta za reproduktivno zdravlje mladih su važeća zakonska rešenja Republike Srbije, koja racionalizuju broj zaposlenih u zdravstvenom sistemu. Naime, nema automatskog prijema na radno mesto zdravstvenog radnika koji iz različitih razloga prestaje da radi u domu zdravlja.

Jedno od ograničenja predstavlja i smanjivanje broja specijalizanata pedijatrije i ginekologije zbog višegodišnje restriktivne politike stručnog usavršavanja lekara. To je rezultovalo povećanom prosečnom starošću lekara zaposlenih u domovima zdravlja. Stariji lekari su, prema mišljenju rukovodilaca u domovima zdravlja, manje pogodni za rad sa mladima, a i češće odsustvuju s posla zbog zdravstvenih problema.

Kulturološki činioци

Srbija ne prati savremene tendencije u zdravstvenoj zaštiti koje promovišu aktivnosti usmerene na očuvanje i unapređenje zdravlja umesto lečenja oboljenja i rehabilitacije hroničnih posledica. Otuda je više vrednovan kurativni u odnosu na preventivni rad, koji predstavlja osnovu

angažovanja u savetovalištim za reproduktivno zdravlje mladih.

Slabija zainteresovanost zdravstvenih radnika, uključujući pedijatre i ginekologe za rad u primarnoj zdravstvenoj zaštiti, pogotovo u državnom vlasništvu je dodatni otežavajući činičnik za neometano pružanje zdravstvene zaštite uopšte, a pogotovo za preventivni rad sa mladima.

Među različitim sadržajima vezanim za zdravstvenu zaštitu mladih, seksualno i reproduktivno zdravlje po pravilu nije prioritet. Naime, zdravstvenim radnicima je lakše da se bave borbom protiv narkomanije i prevencijom mentalnih poremećaja nego da otvaraju pitanja seksualnosti, pregovaranja u partnerskoj vezi i donošenja odluka koje mogu da utiču na dalji tok života, a tiču se seksualnog i reproduktivnog ponašanja mladih.

Izostala je odgovarajuća edukacija zdravstvenih radnika za rad sa adolescentima i mladim ljudima za savetovanje o bezbednom seksualnom i reproduktivnom ponašanju. Čini se da u ovoj sferi ima mnogo predrasuda, ne samo među odraslim stanovništvom i mladim ljudima, već i među zdravstvenim radnicima (8).

Činioci vezani za dom zdravlja

Osnovna uloga doma zdravlja je očuvanje i unapređenje zdravlja stanovništva kroz različite preventivne aktivnosti. U cilju stvaranja prikladnih i prihvatljivih programa neophodna je aktivna participacija potencijalnih korisnika u svim fazama od osmišljavanja, preko realizovanja do procene efekata sprovedenih mera.

Opservacije iz poseta domovima zdravlja i rezultati kvalitativnih istraživanja sprovedenih u okviru ovog projekta pokazali su da ne postoji izražena spremnost rukovodstva da se ulaže u poboljšanje kvaliteta zdravstvene zaštite mladih, a pogotovo ne postoji plan za usvajanje novih konkretnih akcija u sferi zaštite seksualnog i reproduktivnog zdravlja. Aktivna participacija mladih u savetovalištu nije prepoznata ni u jednom od ispitanih domova zdravlja.

Potrebe iz sfere očuvanja i unapređenja seksualnog i reproduktivnog zdravlja osetljivih kategorija mladih, kao što su Romi, osobe sa invaliditetom, pripadnici LGBT+ populacije, osobe koje žive sa virusom humane imunodeficijencije (HIV), lica sa posebnim potrebama, posebno se ne razmatraju ni u jednom od ispitivanih domova zdravlja.

Većina domova zdravlja nema program rada savetovališta za reproduktivno zdravlje mladih i ne promoviše se u lokalnoj zajednici. Ni jedan dom zdravlja nije uspeo da održi, odnosno razvije sve segmente rada savetovališta za reproduktivno zdravlje mladih, predviđene prvobitnim modelom. Takođe se ne vidi značaj regrutovanja i obučavanja vršnjačkih edukatora u sferi reproduktivnog zdravlja.

Ka poboljšanju zaštite reproduktivnog zdravlja mladih

Imajući u vidu da su početkom 2000-ih bila razvijena savetovališta za reproduktivno zdravlje mladih u domovima zdravlja u užem području Beograda, neočekivani nalaz je da

ona ne rade u Vračaru, Zvezdari, Novom Beogradu i Paliluli, a funkcionišu samo delimično u opštinama Voždovac, Zemun, Rakovica, Savski venac, Stari grad i Čukarica. Utvrđene prepreke za savetovališni rad sa mladima u ovoj sferi (uopšte ili kvalitetnije nego do sada), zajedničke su za sve ispitivane domove zdravlja, duboko su uslovljene i kao takve teško ih je ublažiti.

Da ponovimo, prepreke su vezane za pravno određenje, kulturološke činioce i koncept primarne zdravstvene zaštite. Polazeći od tog suštinskog nalaza, ali i provorbitnog modela savetovališta za reproduktivno zdravlje mladih, usvojenih nacionalnih strateških dokumenata i relevantnih međunarodnih dokumenata, nameću se sledeće preporuke za poboljšanje kvaliteta zaštite reproduktivnog zdravlja mladih na nacionalnom nivou, a ne samo u Beogradu. Mada su u fokusu istraživanja bile centralne gradske opštine, prirodno identifikovanih prepreka ukazuje na potrebu da se problem šire razmatra i da se određene mere sprovede u različitim područjima Srbije.

Revitalizacija savetovališta za reproduktivno zdravlje mladih po prvobitnom modelu

1. Promovisati značaj očuvanja reproduktivnog zdravlja mladih na svim nivoima, počevši od motivisanja mladih ljudi, preko profesionalaca iz lokalne samouprave, zdravstvenog i obrazovnog sistema, sredstava javnog informisanja i nevladinih organizacija, do predstavnika najviših nivoa vlasti.
2. Podržati prvobitni model savetovališta za reproduktivno zdravlje mladih, koji i dalje predstavlja najbolje idejno rešenje opšteprihvaćenog holističkog pristupa ovom pitanju, prvenstveno kroz utvrđivanje zasebne i realne budžetske linije.
3. Obavezati članove stručnog tima savetovališta za mlade na periodičnu edukaciju, namenjenu inoviranju znanja i veština za grupni i individualni savetovališni rad u oblasti zaštite reproduktivnog zdravlja mladih.
4. Uvesti aktivnu participaciju mladih u svim aktivnostima savetovališta za reproduktivno zdravlje mladih (planiranje, sprovođenje, monitoring i evaluacija).
5. Obezbediti samoodrživost pokreta vršnjačkih edukatora.

Komplementarne mere za poboljšanje kvaliteta zaštite reproduktivnog zdravlja mladih

1. Usvojiti i omogućiti sprovođenje stručno-metodološkog uputstva za zaštitu reproduktivnog zdravlja i prava mladih.
2. Učiniti zaštitu reproduktivnog zdravlja prihvatljiviju mladima, kroz definisanje kriterijuma na nacionalnom i

procedura na nivou ustanova, za prijateljski pristup pružanju zdravstvenih usluga mladima.

3. Osnovati Centar za mlade u Beogradu, Novom Sadu, Nišu i Kragujevcu kao nezavisnu zdravstvenu ustanovu u kojoj su zaposleni pedijatri, ginekolozi, psiholozi, medicinske sestre i drugi profili zdravstvenih radnika i saradnika u cilju obezbeđivanja mladima iz većih gradova Srbije efikasne i delotvorne zaštite reproduktivnog zdravlja, zasnovane na poštovanju prava na privatnost i poverljivost.
4. Uspostaviti mehanizme za superviziju i unapređenje rada zdravstvenih službi koje se bave zaštitom reproduktivnog zdravlja i prava mladih.

ZAHVALNICA

Prilog je rezultat rada na Projektu „Istraživanje o poboljšanju kvaliteta zaštite reproduktivnog zdravlja mladih u Beogradu“ koji je podržao Kabinet ministra bez portfelja zaduženog za demografiju i populacionu politiku Republike Srbije u 2019. Na čemu im se zahvaljujemo.

LITERATURA

1. Delva W, Wuillaume F, Vansteelandt S, et al. Sexual behaviour and contraceptive use among youth in the Balkans. *Eur J Contracept Reprod Health Care* 2007; 12(4):309-16.
2. Rašević M, Sedlecki K. Seksualno i reproduktivno ponašanje mladih korisnika interneta u Srbiji. *Srp Arh Celok Lek* 2013; 141(9-10):654-9.
3. Kisić-Tepavčević D, Šterić M, Kisić V, i sar. Znanja, stavovi i ponašanje adolescenata Beograda u vezi s reproduktivnim zdravljem. *Srp Arh Celok Lek* 2010; 138(3-4):214-18.
4. Sedlecky K, Rašević M, Topić V. Family planning in Serbia? The perspective of female students from the University of Belgrade. *Eur J Contracept Reprod Health Care* 2011; 16(6):469-79.
5. Rašević M. Planiranje porodice kao stil života. Beograd: Centar za demografska istraživanja Instituta društvenih nauka; 1999.
6. Sedlecki K. Značaj zaštite reproduktivnog zdravlja adolescenata za ublažavanje problema nedovoljnog rađanja. U: Šulović V, Vejnović T, urednici. Kako zaustaviti belu kugu u Srbiji. Zbornik radova sa naučnog skupa sa međunarodnim učešćem, Srpska akademija nauka i umetnosti, Ginekološko akušerska sekcija SLD, 2006; s. 32-40.
7. Rajin G. Odgovor na potrebe reproduktivnog zdravlja mladih. Edicija „Planiranje porodice“, knjiga 5. Beograd: Službeni glasnik; 2003.
8. Sedlecky K, Rašević M. Are Serbian gynaecologists in line with modern family planning? *Eur J Contracept Reprod Health Care* 2008; 13(2):158-63.